

**ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ:
ДО ПИТАННЯ ПРАВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ**

Надієнко О. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

Конструкція фраздаторності прийшла до нас з римського права. Однак в незалежній Україні тривалий час існувала проблема з врегулювання фраздаторних відносин. Лише нещодавно на неї звернув увагу Верховний Суд України (ВСУ). У постанові ВСУ (справа №755/17944/18) визначено поняття «фраздаторний правочин» – це правочин, учинений боржником на шкоду кредитору. Також судом було зазначено, що договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір; ціна, наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника [1]. У постанові Великої Палати ВСУ (справа №369/11268/16-ц) зазначалось, що фраздаторний правочин може кваліфікуватися як фіктивний; такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом; такий, що порушує публічний порядок. Також у даній постанові було зазначено, що позивач вправі звернутися до суду з позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ст. 13 ЦК України), і послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена ст. 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України [2]. У іншій постанові Касаційного цивільного суду ВСУ (справа № 754/5841/17) у даній категорії справ було введено конструкцію «право на зло». Було зазначено, що приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення

сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили. Зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: 1) особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; 2) наявні негативні наслідки для інших осіб; 3) враховується правовий статус особи/осіб [3].

Отже, ВСУ власною практикою здійснив важливу річ щодо захисту прав кредиторів. Саме по собі введення в національну юридичну практику конструкції фродакторності забезпечило можливість посилатися на неї у судах у разі виникнення відповідних спорів. До того ж ВСУ сформував характерні ознаки фродакторних правочинів, що допомагає відрізнити його від дійсних правочинів та інших видів недійсних правочинів. Для потенційних позивачів у даній категорії справ важливою є сформовані ВСУ підстави для звернення до суду, які закріпили можливість посилатися на норми щодо принципу добросовісності та меж здійснення цивільних прав при нормативно-правовому обґрунтуванні вимог щодо визнання фродакторних правочинів недійсними.

Ще одним важливим надбанням судової практики ВСУ є розмежування понять «фіктивний правочин» і «фродакторний правочин». Як зазначає В. Крат, треба розмежовувати фіктивні та фродакторні правочини. З урахуванням того, що при фіктивному правочині повинен бути відсутнім намір створити юридичні наслідки, то неможливе виникнення будь-яких майнових наслідків, і відповідно застосування двосторонньої реституції, оскільки правочин не породжує юридичні наслідки. Тобто, двостороння реституція унеможлиблюється конструкцією фіктивного правочину, оскільки на підставі нього виключається можливість передачі коштів та майна. У випадку якщо буде встановлено таку передачу, неможливо вести мову про застосування положень ст. 234 ЦК України, тому, що фіктивний правочин не породжує правових наслідків [4]. К. Дудорова з цього приводу вказує, що угода, укладена на шкоду третім особам, не обов'язково повинна мати ознаки фіктивності. Фродакторний правочин може бути вчинений із наміром створити правові наслідки, але головна мета цієї угоди – завдати шкоди інтересам кредиторів. До зловживання правом особу спонукає бажання уникнути цивільної відповідальності [5, с. 109]. Тому, позиція ВСУ щодо необов'язковості для правочину, що вчиняється на шкоду кредитору, бути фіктивним, є теоретично правильним розумінням суті фродакторності і має важливе практичне значення.

Однак, судовий підхід до вирішення проблеми фродакторних правочинів не є панацеєю. Враховуючи те, що Україна є країною

романо-германської правової сім'ї, необхідним є створення належної законодавчої бази, яка врегулює відповідні відносини на рівні спеціальних норм, а не загальних засад цивільного законодавства, на які посилаються суди. Це пов'язано з тим, що практика ВСУ є динамічною і він часто змінює власні правові позиції за однаковими справами. Така діяльність протирічить принципу правової визначеності як складової частини верховенства права і руйнує сталість судової практики. Тому, важливим є закріплення поняття, характерних ознак фродауторного правочину в ЦК України як такого, що може бути визнаний судом недійсним.

Виникає й важливе питання щодо того, який саме період часу має враховуватися для можливості визнання правочину фродауторним. Ю. Демченко з цього приводу зазначає: «Враховуючи постанову ВС від 26 травня 2021 р., тепер будь-який правочин щодо відчуження майна може бути підданий сумніву та оскаржений. І це насправді надзвичайно широке поле для маніпуляцій з боку недобросовісних осіб. Під час оформлення, наприклад, договору купівлі-продажу нерухомості ні нотаріус, ні покупець не може перевірити наявності договорів, за якими продавець може мати заборгованості. Формально, якщо в продавця немає обтяжень/обмежень у розпорядженні майном, він не обліковується в реєстрі боржників, правочин буде посвідчено нотаріально. Однак щасливий покупець згодом може бути неприємно здивований, отримавши позовну заяву від третьої особи – кредитора продавця – про визнання такого правочину недійсним у зв'язку з його фродауторністю. Кредитор зазначить, що укладено договір задовго до дати продажу нерухомості і що боржник діяв недобросовісно, знаючи, що настала дата розрахунку за укладеним договором, свідомо відчужив це майно. У результаті правочин буде визнано недійсним, майно – повернуто продавцю, а от кошти за нерухомість – навряд» [6]. Тож, не дивлячись на значний позитив в існуванні судової практики з вирішення даної категорії справ, наразі, не можна казати про її досконалість, оскільки вона не нівелює усі можливі порушення, пов'язані з недобросовісністю боржника.

Таким чином: 1) національне законодавство обмежується лише декількома сферами, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з вчиненням фродауторних правочинів, що погіршує становище кредитора в процесі стягнення боргу в більшості інших випадків; 2) ВСУ здійснив важливу річ в контексті захисту прав кредиторів. Саме по собі введення в національну юридичну практику конструкції фродауторності забезпечило можливість посилатися на неї в судах у разі виникнення відповідних спорів. До того ж ВСУ сформував характерні ознаки фродауторних правочинів, що допомагає відрізнити

їх від дійсних правочинів та інших видів недійсних правочинів. Для потенційних позивачів у даній категорії справ важливою є сформовані ВСУ підстави для звернення до суду, які закріпили можливість посилалися на норми щодо принципу добросовісності та меж здійснення цивільних прав при нормативно-правовому обґрунтуванні вимог щодо визнання фраздаторних правочинів недійсними. Ще одним важливим надбанням практики ВСУ є розмежування кваліфікації фраздаторного правочину. Він може бути фіктивним; таким, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом; таким, що порушує публічний порядок. 3) необхідним є створення належної законодавчої бази, яка врегулює відповідні відносини на рівні спеціальних норм, а не загальних засад цивільного законодавства, на які посилаються суди у вирішенні даної категорії справ. Адже практика ВСУ є динамічною і він часто змінює власні правові позиції за однаковими справами. Така діяльність протирічить принципу правової визначеності як складової частини верховенства права і руйнує сталість судової практики. Тому, важливим є закріплення поняття, характерних ознак фраздаторного правочину в ЦК України як такого, що може бути визнаний судом недійсним.

Література:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 755/17944/18 від 07.10.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178> (дата звернення: 22.08.2022).

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 369/11268/16-ц від 03.07.2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> (дата звернення: 22.08.2022).

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 754/5841/17 від 10.02.2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94938438> (дата звернення: 22.08.2022).

4. Глушко С. Гра з правочинами: за допомогою яких дій боржник намагається унеможливити повернення боргу. URL: https://borgexpert.com/stiahnennia-borhiv/sudova-praktyka/hra-z-pravochynamy-za-dopomohoiu-iaakykh-dij-borzhnyk-namahaietsia-unemozhlyvyty-povernennia-borhu?fbclid=IwAR0113R-8b1m7TPqXIYdQiRy1m2zSXYyhjNKqkZ5_BVQlaUWahMSyWvm2Mg

5. Дудорова К. Б. Фраздаторні правочини в цивільному праві України. *Актуальні проблеми правової науки: матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу*, м. Запоріжжя,

1–2 жовтня 2021 року / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. С. 108–110.

6. Демченко Ю. Чому після рішення ВС будь-який правочин щодо відчуження майна може бути підданий сумніву та оскаржений. *Закон і бізнес*. 25.09–01.10.2021. URL: <https://zib.com.ua/ua/149142.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-15>

ПРИНЦИП ДОБРОЇ ВОЛІ (BONA FIDE) В КОНТЕКСТІ ВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ

Савченко В. О.

ORCID ID: 0000-0001-7104-3559

кандидат юридичних наук, доцент,

науковий співробітник Оксфордського університету

м. Оксфорд, Великобританія;

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Принцип доброї волі (*bona fide*) у договірному праві є далекоюсяжним визнанням прав, набутих стороною добросовісно, навіть якщо дія, що створює таке право, не відповідає наміру учасника правовідносин [1, с. 41]. В широкому розумінні, цей принцип ґрунтується на двох складових: 1) виникнення у особи прав та обов'язків навіть якщо це виходить з її дій, а не волі; 2) добросовісна поведінка та сумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків. Протилежністю цього принципу є *mala fides*, який обґрунтовує неможливість відповідати за свої дії через хибність судження, як наслідок не відповідного психічного або морального стану. *Bona fide* це чесний намір діяти, не отримуючи нечесної переваги над іншою особою, або виконання обов'язків навіть якщо деякі юридичні нюанси не виконано [2]. Цей принцип має фундаментальне значення для виникнення права володіння чужим майном, яке стає легітимним лише при дотриманні нормативних вимог.

Наприклад, якщо право володіння виникає на підставі договору, то необхідною вимогою є укладання правочину з дотриманням принципів та норм права. Якщо право володіння виникає без згоди власника, то володілець може бути добросовісним або ні. Саме завдяки